

Η ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΚΕΨΕΩΣ*

Υ Π Ο

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Κ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ

Γ' Ἡ κυκλοφορία τῶν ἐπιλέκτων

Ἡ μέχρι τοῦδε ἀνάλυσις ἐστράφη περὶ τοὺς δύο κυριωτέρους παράγοντας τοῦ παρετιανοῦ συστήματος, τὸν ψυχολογικὸν (ἐγκαταλειμματα) καὶ τὸν ἰδεολογικὸν (παραγωγίσεις). Τρίτος κατὰ σειράν σπουδαιότητος διὰ τὴν κοινωνιολογίαν τοῦ Pareto εἶναι ὁ πολιτικοκοινωνικὸς συντελεστής, ὁ ὁποῖος συνίσταται εἰς τὴν κοινωνικὴν ἑτερογένειαν καὶ τὴν ἐκ αὐτῆς ἀπορρέουσαν κυκλοφορίαν τῶν ἐπιλέκτων²⁴⁶. Βεβαίως ὁ τρίτος οὗτος συντελεστής δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος τῶν δύο πρώτων, ἀλλ' ὡς ἤδη παρετηρήθη, ἐξαρτᾶται καὶ προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν κατανομὴν τῶν ἐγκαταλειμμάτων — ἰδίᾳ τῆς πρώτης καὶ δευτέρας κατηγο-

246. Κυριωτέρα βιβλιογραφία περὶ τῶν «élites»:

Arcari, Paolo Maria, La formazione psicologica della teoria della circolazione delle aristocrazie, *Cahiers Vilfredo Pareto*, 5, 1965, σ. 213-258. — Bobbio, Norberto, Democrazia ed élites, *Moneta e credito*, τόμ. XV, no 59, sept. 1962, σ. 3-22. — Ferratori, Franco, Breve nota intorno alla teoria dell'equilibrio sociale in Pareto, *Cahiers Vilfredo Pareto* no 5, 1965, σ. 333-342. — Friedrich, Carl J., The New Belief in the Common Man, Boston, Little, Brown and Co., 1942 (ἰδίᾳ κεφ. VIII, «The Elite»).—Τοῦ Αὐτοῦ, A Critique of Pareto's Contribution to the Theory of a Political Elite, *Cahiers Vilfredo Pareto*, no 5, 1965, σ. 259-267. — Gurvitch, Georges, Le concept de classes sociales de Marx à nos jours. Paris, Centre de Documentation Universitaire 1954, Dixième Conference, «Vilfredo Pareto». — Hirsch, Wolfgang, Vilfredo Pareto. Ein Versuch über sein soziologisches Werk, Zürich, Occident Verlag, 1948. — Hughes, H. Stuart: Consciousness and Society. The Reorientation of European Social Thought. 1890-1930. New York, Knopf, 1961. (κεφ. III, 2 Pareto and the Theory of the Elite). — Lhomme, Jean: Le problème des classes. Doctrines et faits, Paris, Librairie du Recueil Sirey 1938, section III, Théorie de l'élite. La théorie de Pareto. — Lucic, Radomir D. La théorie de l'élite chez Pareto et Marx — *Cahiers Vilfredo Pareto* no 4, 1964 σ. 95-108.—Meisel, James H., The Myth of the Ruling Class, The University of Ann Arbor, Michigan Press, 1958. — Weiss, Franz, Il nuovo Verbo delle scienza del prof. Vilfredo Pareto, *La critica sociale*, IV, Il caos delle classi e la circolazione delle élites. année XXVII, no 14, 1917, σ. 187-190.

ρίας — μεταξύ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνικῶν ομάδων²⁴⁷. Ἡ παρουσία ὅμως καὶ ἡ ποιότης τῶν ἐπιλέκτων, καθὼς καὶ ὁ ρυθμὸς (ἐντασις καὶ ταχύτης) διαδοχῆς αὐτῶν ἔχουν ὑψίστην σπουδαιότητα διὰ τὴν ἱστορίαν καὶ σφραγίζουν τὴν μοῖραν τῶν κοινωνιῶν.

Τὴν σημασίαν ταύτην τοῦ τρίτου συντελεστοῦ ἐκφράζων ὁ Pareto ἐξαπατήρησε τὴν ἱστορίαν ὡς «νεκροταφεῖον ἀριστοκρατιῶν»²⁴⁸ Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ὑποδηλοῖ δύο πράγματα: πρῶτον μὲν ὅτι ἡ γένεσις, ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ καταστροφή τῶν πολιτισμῶν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν κινητήριον δύναμιν μιᾶς ἀριστοκρατικῆς μειονότητος, ὕστερον δὲ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι ὁ λαός, ὁ ὁποῖος ἐξαντλεῖ τὰ ἀποθέματα, παρεμποδίζει ἢ διακόπτει τὴν ὀμαλὴν κυκλοφορίαν τῶν ἐπιλέκτων, εἶναι καταδικασμένος εἰς ἀφανισμόν ἢ ὑποδούλωσιν εἰς ἀριστοκρατίας ἐτέρων λαῶν²⁴⁹.

Τὴν ὅλην περὶ ἐπιλέκτων θεωρίαν του οἰκοδομεῖ ὁ Pareto ἐπὶ τῶν ἐξῆς βασικῶν προϋποθέσεων. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ πεποίθησις του περὶ τῆς ἀνισότητος μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, ἔκφρασις τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἡ ἐμπειρικῶς διαπιστουμένη κυβέρνησις τῶν μαζῶν ὑπὸ μιᾶς μειονότητος. Διαφωνεῖ ριζικῶς μὲ τὰ κηρύγματα τῶν θεωρητικῶν καὶ τῶν ἠθικολόγων, οἱ ὁποῖοι προπαγανδίζουν τὴν ἰσότητα, καὶ πιστεύει ὅτι «οἱ ἄνθρωποι διαφέρουν μεταξύ των φυσικῶς, ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς», τοῦτο δὲ δὲν ἀποτελεῖ ὑπόθεσιν, ἀλλὰ γεγονός, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα ἢ τὸ δικαίωμα νὰ παραθεωρήσῃ ὁ κοινωνικὸς ἐπιστήμων²⁵⁰. Ὁ Pareto εἶναι τόσο ἀπόλυτος εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ὥστε νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ κοινωνικοῦ δαρβινισμοῦ, ἐρμηνεύων τὴν γένεσιν καὶ ἐπικράτησιν τῶν ἐπιλέκτων ὡς φυσιολογικὸν ἐπακόλουθον τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν ἐπιβίωσιν, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐπικρατεῖ ἡ βιολογικὴ ἀριστοκρατία²⁵¹. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι τὴν ἀνισότητα καὶ ἀνομοιογένειαν ταύτην δὲν ἀντιλαμβάνεται στατικῶς. Τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι ἡ στεγανή

247. «Τὰ ποσοστὰ κατανομῆς τῶν διαφόρων κατηγοριῶν ἐγκαταλειμμάτων εἰς τοὺς διαφόρους λαοὺς εἶναι ὁ καλλίτερος δείκτης τοῦ κοινωνικοῦ τῶν status» («Trattato» § 1722). «Τὰ ἐγκαταλείμματα δὲν εἶναι ἐξ ἴσου ἔντονα, οὔτε καὶ ὁμοιόμορφως κατανεμημένα εἰς τὰ διάφορα κοινωνικά στρώματα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς κοινωνίας.» («Trattato» § 1723). Ὑπάρχει κάποια ἀντιστοιχία μεταξύ αὐτῶν καὶ τῶν συνθηκῶν διαβιώσεως (πρβλ. §§ 1725-1734).

248. «Trattato» § 2053.

249. Πρβλ. καὶ Hirsch, Wolfgang, Vilfredo Pareto, ἑ.ἀ., σ. 49.

250. «Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία δὲν ἔχει ὁμοίομορφον σύνθεσιν. Ἄρᾳσει ἢ δὲν ἀρᾳσει εἰς ὠρισμένους θεωρητικούς, τοῦτο εἶναι ἀδιάφορον. Γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ ἄνθρωποι διαφέρουν μεταξύ των σωματικῶς, ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς. Ἐπειδὴ προτιθέμεθα νὰ διερευνήσωμεν τὴν πραγματικότητα, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν διαφορὰν ταύτην.» («Trattato» § 2025).

251. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Aron, βραδύτερον ὁ Pareto ἐμετρίασε τὰς περὶ κοινωνικοῦ δαρβινισμοῦ θέσεις του καὶ διετήρησε μόνον τὴν ἀποψιν ὅτι τὰ αἰσθήματα ἢ τὰ résidus δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔρχονται εἰς σύγκρουσιν μὲ τὰς συνθήκας καὶ προϋποθέσεις ἐπιβιώσεως.

μόνωσις μεταξύ τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἡ καστική διαστρωμάτωσις²⁵². Ἄντιθέτως βλέπει εἰς τὴν διαφοροποίησιν αὐτὴν τὸ κατ' ἐξοχὴν δυναμοποιῶν τὰς κοινωνίας στοιχεῖον καὶ τὸ γενεσιουργὸν αἴτιον τῶν κοινωνικῶν μετασχηματισμῶν (social change)²⁵³.

Περαιτέρω προϋπὸθεσις διὰ τὴν θεωρίαν τῶν ἐπιλέκτων εἶναι ἡ δ ι χ ο τ ο μ ι κ ῆ θ ε ὡ ρ η σ ι ς τ ῆ ς κ ο ι ν ω ν ι ἄ ς. Τὸ φαινόμενον τῆς ἐξουσίας ἐρμηνεύει ὁ Pareto ἐκ τῆς ἀνομοιογενείας ἱκανοτήτων μεταξύ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ομάδων των. Αἱ προσωπικαί, ἠθικαί, διανοητικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ ἀνομοιότητες ἐπιδόσεων ἔχουν ὡς πρῶτον ἀποτέλεσμα τὸ ἐμπειρικῶς διαπιστούμενον γεγονός, ὅτι μία κοινωνικὴ μειονότης ἐπιλέκτων διοικεῖ καὶ κατευθύνει τὰς τύχας τῆς πλατυτάτης μάζης τῶν «ξένων πρὸς τὴν ἔλιτε» διοικουμένων. Ἡ χαρακτηρίζουσα ὀλόκληρον τὴν «μακιαβελλικὴν παράδοσιν» θέσις αὕτη εἶναι τόσον ἀποφασιστικῆς σημασίας διὰ τὸ κοινωνικὸν σύστημα τοῦ Pareto, ὅσον ὁ διαχωρισμὸς καὶ ἡ πάλη τῶν τάξεων διὰ τὴν κοινωνιολογίαν τοῦ Marx²⁵⁴.

Τέλος πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι σημαντικῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς θεωρίας τοῦ Pareto, ἰδίᾳ εἰς τὰ περὶ «ἀρχούσης ἔλιτε», τὸ ἔργον τῶν Gaetano Mosca²⁵⁵ καὶ Georges Sorel. Τὰς ἀπόψεις τοῦ δευτέρου μνημονεύει εὐμενῶς εἰς τὸ «Trattato»²⁵⁶.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις θὰ πρέπει ἴσως νὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἀ ν τ ι ε ξ ε λ ι κ τ ι κ ῆ ἰ δ ε ο λ ο γ ι κ ῆ τοποθέτησις τοῦ Pareto. Ἐρμηνεύων, ὡς θὰ ἴδωμεν, τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἐπιλέκτων ὡς φυσιολογικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀνισοκατανομῆς τῶν δύο κυριωτέρων ἐγκαταλειμμάτων, τοῦ ἐνστικτοῦ τῶν

«Un minimum d' adaptation entre les sentiments des peuples et les nécessités vitales est toujours nécessaire. Faute de ce minimum, les peuples disparaissent» (Aron, Raymond, μν. ἔργ., σ. 452/453).

252. Ἄν κοινωνικαὶ τάξεις, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς κοινωνίας καστῶν, δὲν χωρίζονται μεταξύ των μὲ στεγανὴν μόνωσιν, ἀλλ', ἰδίᾳ εἰς τὰ πεπολιτισμένα ἔθνη, παρατηρεῖται μία ἔντονος κυκλοφορία μεταξύ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων» («Trattato» § 2025).

253. Κατὰ τὸν Pareto ἡ διαπίστωσις τοῦ γεγονότος τῆς κατανομῆς τῶν ἐγκαταλειμμάτων εἰς μίαν δεδομένην κοινωνίαν καὶ εἰς τὰς διαφόρους τάξεις αὐτῆς συνιστᾷ μίαν στατικὴν θεώρησιν. Ἡ ἐξέτασις τῶν ποικίλων μεταβολῶν αὐτῶν μέσα εἰς τὸν χρόνον καὶ εἰς τὰ διάφορα ἄτομα τῆς αὐτῆς κοινωνικῆς τάξεως ὡς καὶ ἡ ποικιλία, ἡ ὅποια ἐπέρχεται διὰ τῆς ἀναμίξεως τῶν διαφόρων κοινωνικῶν στρωμάτων, ἀποτελοῦν δυναμικὴν θεώρησιν τῆς κοινωνίας. Πρβλ. «Trattato» § 1693.

254. Πρβλ. Aron Raymond, μν. ἔργ., σ. 459.

255. Ὁ Mosca ἀνέπτυξε πολὺ πρὸ τοῦ Pareto τὴν θεωρίαν περὶ «ἀρχούσης ἔλιτε» εἰς τὸ ἔργον του «Sulla teoria dei governi et sul governo parlamentare» (1884) καὶ ἀργότερον εἰς τὸ «Elementi di scienza politica» (1896), τὸ ὅποιον μετεφράσθη τὸ 1939 ἀγγλιστὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «The Ruling Class». Ἡ ἔννοια «κυβερνώσα ἔλιτε» παρὰ Mosca εἶναι περισσότερον πολιτικὴ καὶ ὀλιγώτερον ψυχολογική.

256. Ἰδὲ «Trattato» §§ 1868, 2193.

συνδυασμῶν καὶ τῆς ἐμμοῆς τῶν συνόλων, (ἢ ἐπικράτησις τῶν ὁποίων παρουσιάζει εἰς τὸ προσκῆνιον τοὺς οἰκονομικοὺς «κερδοσκοποὺς», ἢ τοὺς πολιτικοὺς «λέοντας», ἢ τοὺς κοινωνικοὺς ἀναμορφωτάς, τοὺς οἰκονομικοὺς «εἰσοδηματίας»), τοὺς πολιτικοὺς «ἁλώπεκας» κτ.), καὶ ἀντιλαμβανόμενος τὴν ἱστορίαν τῶν πολιτισμῶν κυκλικῶς, στρέφεται τόσον ἐναντίον τῆς ἀφελοῦς προσηλώσεως εἰς τὰ δόγματα τῆς ἐξελιξιαρχίας, ὅσον καὶ ἐναντίον τῶν πνευματοκρατικοῦ (Hegel) ἢ ὑλιστικοῦ (Marx) τύπου²⁵⁷ διαλεκτικῶν ἀντιλήψεων τῆς Ἱστορίας.

Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς θεωρίας τῶν ἐπιλέκτων ὀφείλομεν νὰ ὑπενθυμίσωμεν ὅτι τοὺς ὄρους «ἀνισότης», «έτερογένεια» καὶ «ἐπιλέκτοι» χρησιμοποιεῖ ὁ Pareto μὲ ἀξιολογικὴν οὐδετερότητα. Τὸν Pareto δὲν ἐνδιαφέρει ἡ ἠθικὴ ποιότης ἢ ἡ κοινωνικὴ ὠφελιμότης τῶν ἐπιλέκτων, ἀλλ' ἀπλῶς ἡ ποσοτικὴ των συμμετοχὴ ἐντὸς δεδομένης κοινωνίας καὶ ὁ ρυθμὸς κυκλοφορίας των²⁵⁸. Διὰ νὰ ὑπογραμμίσῃ δὲ τὴν ἀξιολογικὴν οὐδετερότητα τῶν ὄρων, σημειώνει ὅτι ὁ ὄρος élite θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀντικατασταθῇ καὶ μὲ ἓν ἀπλοῦν γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου²⁵⁹, ἐνῶ τοὺς ἐπιλέκτους δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀναζητῶμεν μόνον μεταξὺ τῆς πολιτικῆς, ἐπιστημονικῆς κλπ. ἡγεσίας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσήμους τομεῖς δραστηριότητος, ἀκόμη καὶ εἰς δραστηριότητας ἐλάχιστα τιμητικὰς, ὡς π.χ. μεταξὺ τῶν κλεπτῶν καὶ τῶν πορνῶν²⁶⁰. Εἰς πάντας ἀνεξαίρετως τοὺς τομεῖς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος ὑφίστανται καὶ οἱ ὀλιγάριθμοι ἀριστεῖς, μὲ ὑψηλὸν δείκτην ἐπιδόσεως, «ceux qui ont mérité de bonnes notes au concours de la vie, ou tiré de bons numéros à la loterie de l'existence 'sociale'»²⁶¹. Αὐτοὺς χαρακτηρίζει ὁ Pareto ἐπιλέκ-

257. Κατὰ τὸν Carl Brinkmann (Über Vilfredo Pareto, σελ. 10) ἡ διαφορὰ μεταξὺ Hegel καὶ Marx ἀφ' ἑνὸς καὶ Pareto ἀφ' ἑτέρου εἶναι ἡ ἑξῆς:

«Diese sehen mit einer gleich zweifachen Verabsolutierung das Werthafte der gesellschaftlichen Vorgänge sozusagen verteilt auf eine eindimensionale Erstreckung der «Weltgeschichte» und ausserdem als allmähliche Enthüllung einer vorgegebenen Werttafel. Für Pareto lebt in jedem Gesellschaftszustand gleichmässig das volle Spiel der «residualen» Werte und ihrer derivativen Kämpfe. Und Wertunterschiede können, analog den biologischen Leitbegriffen von «Gesundheit» und «Anpassung», nur in dem dauernden Ringen und Wiederherstellung von «Gleichgewichten» durch kompensatorische Ausschaltung der kumulative Einbeziehung von Störungen bestehen». Ἡ στάσις αὕτη ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἀνακάλυψις καὶ συγχρόνως ὑπέρβασις τοῦ «wishfull thinking».

258. «Trattato» § 2026.

259. «Trattato» § 2031.

260. Ἡ Ἀσπασία τοῦ Περικλέους ἢ ἡ Madam Pompadour τοῦ Λουδοβίκου XV ἀποτελοῦν κατὰ τὸν Pareto μίαν élite μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἑταιρῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν κατάρθωσαν νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, ἀλλὰ περιορίσθησαν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν αἰσθησέων των. Πρβλ. «Trattato» § 2027.

261. A r o n , R a y m o n d, μν. ἔργ., σ. 460.

κ τ ο υ ς (classe eletta, élites)²⁶², ἀδιαφορῶν διὰ τὴν ἐνδεχομένην ἀρνητικὴν ἀξιολόγησιν αὐτῶν ἐκ μέρους τῶν ἠθικολόγων ἢ τῶν σταθμιστῶν τῆς κοινωνικῆς προσφορᾶς καὶ ὠφελιμότητος αὐτῶν. Ἐπάρχουν ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι λατρεύουν τὸν Μέγαν Ναπολέοντα ὡς θεόν, καὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι τὸν μισοῦν ὡς κοινωνικὸν ἐγκληματιὰν. Τὸ θέμα τῆς ἀμφισβητουμένης κοινωνικῆς «ὠφελιμότητος» δὲν δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ἀναμείφρητον ἀναγνώρισιν τῶν ἱκανοτήτων του καὶ ἐπομένως τὴν κατάταξιν του μεταξὺ τῶν ἐπιλέκτων²⁶³.

Γενικῶς κατὰ τὴν ἀνάλυσιν του ὁ Pareto ἀδιαφορεῖ διὰ τὴν π ο ι ὀ τ η τ α (ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἠθικότητος καὶ ὠφελιμότητος) καὶ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ποσότητα καὶ τὴν ἔντασιν, τὸν ρ υ θ μ ὶ ν κ υ κ λ ο φ ο ρ ί α ς τῶν ἐπιλέκτων, πάντοτε δὲ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ ζήτημα τῆς κοινωνικῆς μορφολογίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας. Ἐπὶ τὸ πρῶτον τοῦτο ἐξετάζων τὴν ἔlite ἐγκαταλείπει τὸν εὐρύτερον ὀρισμὸν, ὁ ὅποιος περιλαμβάνει πάντας τοὺς «ἀριστεῖς», καὶ ἀναζητεῖ στενότερον ὀρισμὸν τῆς ἔlite, διακρίνων μεταξὺ ἐπιλέκτων, οἱ ὅποιοι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μετέχουν εἰς τὴν διακυβέρνησιν καὶ ἐξουσίαν (ἄ ρ χ ο υ ς α, κ υ β ε ρ ν ῶ ς α ἔ l i t e), καὶ ἐπιλέκτων, οἱ ὅποιοι δὲν μετέχουν εἰς αὐτὴν (μ ἢ ἄ ρ χ ο υ ς α, μ ἢ κ υ β ε ρ ν ῶ ς α ἔ l i t e). Τὴν διχοτόμησιν τῆς κοινωνίας εἰς μᾶζαν διοικουμένων καὶ ἔlites ἀκολουθεῖ μία νέα διχοτόμησις τῶν ἐπιλέκτων εἰς διοικοῦντας καὶ μὴ²⁶⁴.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω ἡ Κοινωνία ἐμφανίζει κατὰ Pareto τὴν ἀκόλουθον δομὴν:²⁶⁵.

Α'. Κατωτέρα τάξις, ξένη πρὸς τὴν ἔlite μᾶζα τῶν διοικουμένων.

Β'. Ἀνωτέρα τάξις ἐπιλέκτων.

α. κυβερνῶντες ἐπίλεκτοι,

β. μὴ κυβερνῶντες ἐπίλεκτοι.

Φυσικὰ ἢ σταθερὰ αὕτη δομὴ τῆς κοινωνίας ἀντικατοπτρίζει μόνον τὸ στατικὸν στοιχεῖον ἐν αὐτῇ, τὴν ἐν δεδομένη στιγμῇ συγκρότησιν της ἀπὸ μίαν ἡγετικὴν μειονότητα καὶ μίαν κυβερνωμένην πλειονότητα. Ἐὰν ὁμως παρακολουθήσωμεν δυναμικῶς ἐν τῷ χρόνῳ τὴν κίνησιν τῆς κοινωνίας, τότε θὰ διαπιστώσωμεν τὴν συνεχῆ διαστρωματικὴν κυκλοφορίαν τῶν μελῶν αὐτῆς, τὰ ὅποια μετακινουῦνται ὄχι μόνον ἐνδοταξικῶς (π.χ. ἀπὸ τὴν μὴ κυβερνῶσαν

262. Γράφει εἰς τὴν § 2031 τοῦ «Trattato»: «Formons donc une classe de ceux qui ont les indices les plus élevés dans la branche où ils déploient leur activité, et donnons à cette classe le nom d' élite».

263. «Trattato» § 2029.

264. «Trattato» § 2032.

265. «Trattato» § 2034.

élite πρὸς τὴν κυβερνώσαν), ἀλλὰ καὶ διαταξικῶς, ἤτοι ἀπὸ τῶν κατωτάτων στρωμάτων τῆς μὴ élite πρὸς τὴν élite.

Ἐφ' ὅσον προχωρήσωμεν εἰς μίαν ἀνάλυσιν τῆς κοινωνίας ἐν στάσει θὰ διαπιστώσωμεν τὰ ἀκόλουθα:

Ἡ ξένη πρὸς τὴν élite κατωτέρα τάξις τῶν διοικουμένων παίζει μᾶλλον παθητικὸν ρόλον εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας, περιοριζομένη εἰς τὸ νὰ ὑποτάσσεται ἢ ἀναγνωρίζῃ ἢ παρασύρεται ἀπὸ τὴν ἐκάστοτε διοικοῦσαν élite.

Ὡς πρὸς τὴν ἀνωτέραν τάξιν τῶν ἐπιλέκτων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μὴ κυβερνώσαν élite (εἰς τὴν ὅποιαν π.χ. ἀνήκουν διακεκριμένοι καλλιτέχνη καὶ ἐρευνηταὶ ἐπιστήμονες), ἡ κυβερνώσα élite ἔχει τοὺς «φύσει» καὶ τοὺς «θέσει» ἡγέτας της. Ἡ «θέσει ἡγεσία» ἔχει τὰ διακριτικὰ της σήματα καὶ τοὺς τίτλους της, τοὺς βαθμοὺς της: ὑπουργοὺς, ὑφυπουργοὺς, βουλευτάς, στρατηγούς κττ. Μὲ ἐλαχίστας ἐξαιρέσεις ἀνήκον κατὰ τὸ παρελθὸν εἰς αὐτὴν — εἰς ὠρισμένας δὲ περιόδους τῆς ἱστορίας κατ' ἀποκλειστικότητα — οἱ ἐκπρόσωποι τῆς πολεμικῆς, θρησκευτικῆς, ἐμπορικῆς καὶ πλουτοκρατικῆς ἀριστοκρατίας²⁶⁶. Ἐπρόκειτο περὶ πράγματι ἐπιτυχημένων ἀνθρώπων καὶ ὁ τίτλος ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰ πράγματα. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ὠρισμένα ἀριστοκρατία ἀπεκλείσθησαν τῆς θέσει ἡγεσίας ἢ ὁ ρόλος αὐτῶν ἐμειώθη σημαντικῶς (π.χ. στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία)²⁶⁷ ἐνῶ εἰς μερικὰς περιπτώσεις πολλοὶ τῶν «ἐτικετοφόρων» ἐπιλέκτων στεροῦνται τῶν ἀπαιτουμένων οὐσιαστικῶν προσόντων²⁶⁸, εὐρέθησαν δὲ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐκ λόγων κοινωνικῶν (κληρονομικὴ μοναρχία, ἀριστοκρατία, πλούτου, κοινωνικαὶ σχέσεις κ.τ.τ.)²⁶⁹. Τὸ ποσοστὸν τῶν ἀναξίων τιτλούχων δὲν εἶναι σταθερόν, ἢ δὲ ἀυξομειώσις του ἔχει πελωρίαν σημασίαν διὰ τὴν κοινωνικὴν ἰσορροπίαν²⁷⁰. Ἀλλὰ καὶ ἡ καθόλου μοῖρα μιᾶς κοινωνίας ἐξ-

266. Καὶ εἰς τὸ προγενέστερον τοῦ «Trattato» ἔργον τοῦ «Les Systèmes Socialistes», εἰς τὸ ὅποιον ὁ Pareto τὸ πρῶτον διαπραγματεύεται τὸ θέμα τῶν ἐπιλέκτων, παρουσιάζει τὴν ἄρχουσαν ἀριστοκρατίαν ὡς τὴν κατὰ κανόνα πλουτοκρατικὴν τάξιν. Γράφει ἐκεῖ ἀναλύων τὴν κοινωνικὴν, οἰκονομικὴν, πνευματικὴν κλπ. πυραμίδα, ὅτι ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα δὲν συμπίπτει ὑποχρεωτικῶς ἡ μαθηματικὴ ἰδιοφυΐα μὲ τὸν πλοῦτον, «si l' on dispose les hommes selon leur degré d' influence et de pouvoir politique et social, en ce cas, dans la plupart des sociétés, ce seront, au moins en partie, les mêmes hommes qui occuperont la même place dans cette figure et dans celle de la distribution de la richesse. Les classes dites supérieures sont aussi généralement une «élite», une aristocratie» («SS» τ. 1ος, σ. 271/28).

267. «Trattato» § 2052.

268. «Trattato» §§ 2035 καὶ 2051.

269. «Trattato» § 2036. Ὁ Pareto παρατηρεῖ ὅτι ὄχι μόνον εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ὅτε κοινωνικὸν κύταρον ἦτο ἡ οἰκογένεια, ἀλλὰ καὶ σήμερον συμβαίνει ἡ φήμη, ἢ ἡ ἀξία, ἢ ἡ θέσις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας νὰ ἀντανεκλώνται καὶ εἰς τὴν σύζυγον, τὰ τέκνα καὶ τοὺς συγγενεῖς του. («Trattato» § 2037).

270. Πρβλ. «Trattato» §§ 2038-2040.

αρτᾶται ἀπὸ τὴν σύνθεσιν τῆς διοικουσης ἡγεσίας της. Διὰ τοῦτο, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ ἡ «κυκλοφορία τῶν ἐπιλέκτων» εἰς τὴν ἄρχουσαν ἡγεσίαν ἀποτελεῖ τὴν ἀχίλλειον πτέρναν μιᾶς κοινωνίας.

Ἡ ἄρχουσα élite δὲν εἶναι ὁμοιογενὴς ὡς πιστεύουν πολλοί, οἱ ὁποῖοι συνηθίζουν νὰ προσωποποιοῦν τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας καὶ νὰ ἀποδίδουν ἐν συνεχείᾳ εἰς αὐτὰς βουλευτικὴν ἐνότητα προσώπου²⁷¹. Εἰς τὴν πραγματικότητά ἡ μὲν κοινωνία ἐν τῷ συνόλῳ της παρουσιάζει μίαν εἰκόνα, τὴν ὅποιαν ὁ ἠθικολόγος δύναται νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ἀξιοθρήνητον, ὁ κοινωνιολόγος ὁμοῦς ὀφείλει νὰ διαπιστώσῃ ὡς γεγονὸς, — εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς μεγάλης ἀνισοκατανομῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ τῆς ἔτι μεγαλυτέρας ἀνισοκατανομῆς τῆς πολιτικῆς δυνάμεως — ἡ δὲ ἡγεσία τῶν ἐπιλέκτων διαφοροποιεῖται τοῦλάχιστον εἰς δύο στρατόπεδα μὲ ἐντελῶς διάφορα ἀξιολογικὰ συστήματα, διαφόρους μεθόδους καὶ διάφορον ψυχρὸν σύνθεσιν. Τὸ πολιτικὸν παιγνίδι τῆς ἡγεσίας παίζεται μεταξὺ τῶν «λέοντων» καὶ τῶν «ἀλώπεκῶν», ὡς ἐχαρακτήρισεν ἀντιστοίχως ὁ Μάκκιάβελι αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ἐφαρμόζουν βίαν, καὶ αὐτούς, οἱ ὁποῖοι ἐφαρμόζουν πολύτροπον πανουργίαν προκειμένου νὰ καταλάβουν, ἢ παραμείνουν εἰς τὴν ἐξουσίαν. Διακρίνει λοιπὸν καὶ ὁ Pareto δύο κοινωνικοὺς τύπους, αὐτόν, εἰς τὸν ὅποιον ἐπικρατεῖ τὸ residuum τῆς «ἐμμονῆς» τῶν συνόλων καὶ ἐκεῖνον, εἰς τὸν ὅποιον ἐπικρατεῖ τὸ ἐνστικτὸν τῶν «συνδυασμῶν». Εἰς τὸν πρῶτον τύπον ὑπάγονται οἱ ἄνθρωποι τῆς ὀργανώσεως, τοῦ σταθεροῦ καὶ μονίμου εἰσοδήματος, ὡς εἶναι οἱ γεωργοί, οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ὑπάλληλοι, οἱ γεωκτῆμονες, οἱ εἰσοδηματῖαι²⁷². Εἰς τὸν δεῦτερον ἀνήκουν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι διὰ ποικίλων συνδυασμῶν καὶ κερδοσκοπίας προσπαθοῦν νὰ αὐξήσουν τὰ εἰσοδήματά των, ὡς οἱ τραπεζίται, βιομήχανοι, δικηγόροι κλπ.²⁷³. Οἱ πρῶτοι ρέπουν πρὸς τὴν βίαν, ὡς οἱ «λέοντες», οἱ δεῦτεροι πρὸς τὴν πανουργίαν, ὡς αἱ «ἀλώπεκες»²⁷⁴. Τοὺς πρῶτους ὀνομάζει ὁ Pareto εἰσοδηματῖας καὶ τοὺς δευτέρους κερδοσκοποῦς²⁷⁵.

Ἐκ τῆς διαφοροποιήσεως ταύτης προκύπτουν δύο εἴδη πολιτευμάτων. Ὅσακις κυβερνοῦν οἱ ἐπίλεκτοι τῶν κερδοσκόπων ἐπικρατεῖ τὸ πολίτευμα τῆς «πλουτοκρατικῆς δημοκρατίας», εἰς τὸ ὅποιον ὑποχωροῦν αἱ πολεμικαὶ τάσεις χάριν τῶν οἰκονομικῶν, οἱ δὲ προοδευτικοὶ αὐτοὶ «ἄνδρες τῶν συνδυασμῶν» χρησιμοποιοῦν παραγωγίσεις, ἀπευθυνομένας πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἐπειδὴ ὁμοῦς οἱ ἐπίλεκτοι τῶν κερδοσκόπων δὲν εἶναι ἄνθρωποι τῆς βίας, ἀλλὰ τῆς πανουργίας καὶ τῶν ἀνθρωπιστικῶν πεποιθήσεων, διὰ τοῦτο καὶ ἡ κυβέρνησις

271. «Trattato» § 2254.

272. Πρβλ. «Trattato» § 2234.

273. Πρβλ. «Trattato» § 2233.

274. Πρβλ. «Trattato» § 2178.

275. «Trattato» § 2235.

των διαρκῶς ἐξασθενεῖ, μέχρις ὅτου ἐσωτερικαὶ ἀνακατατάξεις καὶ ἐξωτερικαὶ ἦτται φέρουν εἰς τὰ πράγματα τὴν élite τῶν εἰσοδηματιῶν²⁷⁶.

Οἱ ἐπιλέκτοι τούτων εἶναι περισσότερον πρωτόγονοι, συντηρητικοί, στρατοκρατικοί, θρησκευόμενοι, ἀλλὰ καὶ βίαιοι. Ἡ βία εἶναι δι' αὐτοὺς ἡ σημαντικώτερα μέθοδος ἐπιβολῆς. Εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν πολιτικὴν σταθερότητα, ἀλλ' ἔχουν καταφανῆ ἀδυναμίαν εἰς τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα. Ἐπειδὴ ὅμως τὴν σταθερότητα παρακολουθεῖ ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις, διὰ τοῦτο ἀντιμετωπίζουσι καθημερινῶς καὶ ἐντονώτερα κοινωνικο-οἰκονομικὰ προβλήματα, πρᾶγμα, ποὺ τοὺς ἀναγκάζει νὰ προσεταιρισθοῦν ἐπιλέκτους ἐκ τῶν κερδοσκοπῶν, πρὸς ἀντιμετώπισιν τούτων. Οἱ κερδοσκοποὶ — ἐπιλέκτοι δεισδύουν εἰς τὰς τάξεις τῶν συντηρητικῶν — εἰσοδηματιῶν, διατηροῦντες ὅμως τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ομάδος των²⁷⁷. Καταλαμβάνουν βαθμιαίως ὅλον ἐν καὶ πλέον ἐπικαίρους κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς λειτουργίας, μέχρις ὅτου ἀντικατασταθῆ ἡ élite τῶν εἰσοδηματιῶν ὑπὸ τῆς élite τῶν κερδοσκοπῶν, ὅποτε ἀρχίζει νέος κύκλος εἰς τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἐπιλέκτων.

Μὲ τὰς διαπιστώσεις αὐτὰς εἰσέρχεται ὁ Pareto εἰς τὴν δυναμικὴν θεώρησιν τῆς κοινωνίας, καὶ πάλιν μὲ βάσιν τὰ residua καὶ τὴν κατανομήν των μεταξύ τῶν κοινωνικῶν ομάδων²⁷⁸. Ἐνῶ ἡ ὑφ' ἑ τῆς κατανομῆς μᾶς δίδει τὴν μορφολογίαν τῆς κοινωνίας ἐν στάσει, ἡ ἐκ διαφόρων λόγων μεταβολὴ εἰς τὴν κατανομήν ἐπιφέρει μεταλλαγὰς καὶ εἰς τὴν κοινωνικὴν ἰσορροπίαν. Οἱ προκύπτοντες μετασχηματισμοὶ γίνονται ἀντιληπτοὶ καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶν, ἡ δὲ συνήθης μέχρι τοῦδε ἐρμηνεία ἦτο ὅτι αἱ μεταλλαγαὶ ὀφείλονται εἰς τὴν ἀλλοίωσιν τῶν θρησκευτικῶν συναισθημάτων τῆς ἀρχούσης τάξεως. Παρατηρήθη ὅτι ἡ ἀνωτέρα τάξις εἰς ἄλλας μὲν ἐποχὰς ἔχει ἐντονα θρησκευτικὰ συναισθήματα, εἰς ἄλλας δὲ χαλαρά, αἱ δὲ διακυμάνσεις αὐτῶν ἀντικατοπτρίζονται εἰς τὰς γενικώτερας κοινωνικὰς ἀλλαγὰς. Ὁ Pareto φρονεῖ ὅτι ἀκριβέστερον θὰ ἦτο νὰ εἴπωμεν, «ὅτι εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν παρατηρεῖται μιὰ βαθμιαία ἐξασθένισις τῶν ἐγκαταλειμμάτων τῆς II κατηγορίας, μέχρις ὅτου, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν, ἐνισχυθοῦν μὲ ἓνα ρεῦμα θρησκευομένων ἐπιλέκτων ἐκ τῶν κατωτέρων στρω-

276. Εἰς τὴν § 1858 τοῦ «Trattato» ἀναπτύσσει ὁ Pareto τὴν θέσιν, ὅτι ἡ élite, ἡ ὁποία δὲν εἶναι πλέον εἰς θέσιν νὰ ἐφαρμόσῃ βίαν, εἶναι καταδικασμένη εἰς φθορὰν καὶ ἡ μόνη ἐλπίς διὰ τὴν κοινωνίαν εἶναι νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ μὲ μιαν ἄλλην, ἱκανὴν καὶ πρόθυμον νὰ ἀναλάβῃ τὸν ρόλον τῆς βίας. «Ὅσα δὲ λέγονται περὶ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἀριστοκρατιῶν ἔχουν ἀπόλυτον ἐφαρμογὴν καὶ εἰς τὸν τομέα τῶν διεθνῶν σχέσεων. Ὁ Pareto χαρακτηρίζει ὡς «ἄμοιρον» τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον ἐμπιστεύεται τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν δικαίων του εἰς τὸ διεθνὲς δίκαιον, ἀντὶ νὰ τὰ διασφαλίζει μὲ πολεμικὸν ἐξοπλισμόν. «Ὅποιος ἐφαρμόζει ἀρετὴν ἀντὶ δόλου εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις, ὀδηγεῖται εἰς ἀφανισμόν. («Trattato» § 1923 ὑποσημείωσις).

277. «Trattato» § 2041.

278. «Trattato» § 2047.

μάτων²⁷⁹). Τὰ θρησκευτικὰ ρεύματα ἐκ τῶν κάτω σαράνουν τότε τὸν σκεπτικισμόν τῆς ἀριστοκρατίας.

Ἡ κίνησις λοιπὸν τῆς ἱστορίας προκύπτει ἐκ τῆς ποιοτικῆς φθορᾶς τῆς κυβερνώσης ἰδίᾳ élite. «Ἄν αἱ ἀριστοκραταὶ ἦσαν ὅπως τὰ ζῶα ράτσας, τὰ ὁποῖα ἐπὶ πολλὰ ἔτη πολλαπλασιάζονται μὲ σταθερὰς πάντοτε ἰδιότητας, τότε καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία θὰ ἦτο διαφορετικὴ»²⁸⁰. Συμβαίνει ὅμως καὶ ἡ élite νὰ υφίσταται φθορὰν καὶ ἡ ἀρχομένη τάξις νὰ ἀποκτᾷ στοιχεῖα ὑπεροχῆς. Ἡ συσσώρευσις τοιούτων στοιχείων ὑπεροχῆς εἰς τὰ κατώτερα στρώματα καὶ ἡ παράλληλος συσσώρευσις στοιχείων ἀνικανότητος εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν ἀποτελοῦν τὰ κύρια αἷτια διὰ τὰς διαταραχὰς τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας²⁸¹. Ἡ φθορὰ τῆς ἡγεσίας ἐγκείται εἰς τὴν ἐξασθένεισιν τῶν ἐγκαταλειμμάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα καθιστοῦν δυνατὴν τὴν κατάληψιν καὶ ἀσκησιν τῆς ἐξουσίας²⁸². «Ὅταν προκύψουν, τοιαῦτα φαινόμενα, ἡ παραμονὴ εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀπειλεῖται σοβαρῶς. Τότε μία λύσις ὑπάρχει: νὰ τεθῆ εἰς λειτουργίαν ὁ μηχανισμὸς τῆς κυκλοφορίας τῶν ἐπιλέκτων», νὰ ἐπιτραπῆ δηλαδὴ ἡ διεΐσδυσις ἀτόμων ἐκ τῶν κατωτέρων στρωμάτων, πεπραιοισμένων μὲ δυναμισμόν καὶ κατανομήν ἐγκαταλειμμάτων ἡγεσίας. «Μὲ τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐκφυλισμένων μελῶν τῆς διατηρεῖ ἡ ἀρχουσα τάξις τὴν ἰκανότητά της»²⁸³. Ἡ κυκλοφορία ἐπιτρέπει μίαν ὁμαλὴν ἀναδιαμόρφωσιν. Ἡ ἐκ τῶν κάτω ἀνανέωσις τῶν ἀριστοκρατικῶν εἶναι γεγονός, ἔστω καὶ ἂν ἡ κοινωνικὴ διάρθρωσις εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ προκύπτουν νομικὰ ἐμπόδια. Σημασίαν δὲν ἔχει ἡ νομικὴ, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ κατάστασις. Καὶ αὐτὴ μᾶς διδάσκει ὅτι θεωρητικῶς κλεισταὶ ὁμάδες διαθέτουν παράθυρα διεϊσδύσεως ἐκ τῶν ἔξω, ἐνῶ εἶναι δυνατὸν θεωρητικῶς ἀνοικταὶ ὁμάδες νὰ παρεμβάλλουν πρακτικὰ ἐμπόδια εἰς τὴν διαταξικὴν διακίνησιν²⁸⁴. Ὑπὸ τὰς ὁμαλὰς αὐτὰς συνθήκας ἡ κυβερνώσα élite παρομοιάζεται μὲ ποταμόν, ὁ ὁποῖος κυλᾷ πάντοτε ὁ ἴδιος, ἀλλὰ μὲ διαφορετικὰ νερά. Ἐὰν ἡ κυκλοφορία παρεμποδισθῆ, ἐκσκοῦν πλήμμυραι. Μία νέα ἀριστοκρατία προκύπτει, ἡ ὁποία βαθμιαίως μετασχηματίζεται καὶ ἐπαναφέρει τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ εἰς τὴν κοίτην του²⁸⁵. Τὰς πλημμύρας αὐτὰς χαρακτηρίζει ὁ Pareto ὡς ἐπαναστάσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀνανεώνουν πλέον, ἀλλ' ἀντικαθιστοῦν τὰς ἡγεσίας²⁸⁶. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν αἱ ἐπαναστάσεις αὗται προέρχονται ἐκ τῶν κάτω, οὐσιαστικῶς κατευθύνονται ὑπὸ ἐκπροσώπων τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Οἱ «ἄνθρωποι

279. «Trattato» §§ 2048, 2049, 2050.

280. «Trattato» § 2055.

281. «Trattato» § 2055.

282. «Trattato» § 2190.

283. «Trattato» § 2054.

284. «Trattato» § 2046.

285. «Trattato» § 2056.

286. «Trattato» § 2057.

τοῦ λαοῦ) ἔχουν τὸν δυναμισμὸν, τὰ residua ἐκεῖνα, τὰ ὅποια ὀδηγοῦν πρὸς τὴν ἐξουσίαν, οἱ ἄνθρωποι ὅμως τῆς ἀριστοκρατίας διαθέτουν τὰ πνευματικὰ ἐκεῖνα ἐφόδια, τὰ ὅποια εἶναι ἀπαραίτητα διὰ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἀγῶνος πρὸς νικηφόρον ἔκβασιν²⁸⁷.

Ὁ Pareto πιστεύει ὅτι ἡ ἀένναος διαδοχὴ τῶν ἐπιλέκτων, — εἴτε ἐν- τὸς τῆς élite, εἴτε καὶ μὲ τὴν συμμετοχὴν τῆς μὴ élite, — ἀποτελεῖ τὸ κύριον περιεχόμενον τῆς ἱστορίας²⁸⁸. Παρατηρήσαμεν ἤδη ὅτι χαρακτηρίζει τὴν ἱστο- ρίαν ὡς «νεκροταφεῖον ἀριστοκρατιῶν». Δι' ὅσους δὲν παρακολουθοῦν τὰς ζυμώσεις καὶ τὴν διάβρωσιν, εἶναι δυνατὸν ἡ ἀλλαγὴ νὰ φανῇ ἀπότομος. Τὰ αἷτια ὅμως προηγούμενα κατὰ πολὺ τοῦ Schöck, μόνον τὰ ἀποτελέσματα τῶν δὲν γίνονται ἀμέσως ἀντιληπτά. Ἡ καθ' οἰονδήποτε τρόπον καὶ ἐξ οἰωνδήποτε αἰτίων παρενόχλησις τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς ἐντάσεως κυκλοφορίας, πολλῶ δὲ μᾶλλον ἡ διακοπὴ τῆς διὰ τῆς φθορᾶς τῶν ἐπιλέκτων, ἔχει μοιραῖα ἀποτελέ- σματα διὰ μίαν κοινωνίαν. Ὅταν ἡ élite μιᾶς χώρας φθάσῃ εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς, συμπαρασύρει καὶ ὀλόκληρον τὸ ἔθνος²⁸⁹.

Τὸ πρόβλημα τῆς ἐντάσεως καὶ ταχύτητος τῆς κυκλοφορίας τῶν ἐπι- λέκτων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρευνηθῇ ἀπολύτως, ἀλλὰ μόνον ἐν συσχετισμῶ μετὰ τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ὠρισμένων στοιχείων²⁹⁰. Μία εἰρηνικὴ καὶ βιομηχανικὴ χώρα χρειάζεται π.χ. περιορισμένου ἀριθμοῦ στρατιωτικῆν ἡγε- σίαν, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ προσφορὰ νὰ ὑπερκεράσῃ τὴν ζήτησιν. Εἰς περιόδους πολέμων χρειάζεται ἓν ἔθνος κατὰ κανόνα περισσοτέρους στρατιωτικούς ἡγέ- τας, ἀπὸ ὅσους προσφέρονται. Ὑπάρχει ἐξ ἄλλου καὶ ἡ περίπτωσις «νὰ παρα- μείνῃ σταθερὰ ἡ προσφορὰ καὶ ἐν τούτοις νὰ ὑπολείπηται τῆς νέας ζητήσεως, τὴν ὁποίαν ἀπαιτοῦν αἱ νέαι διαμορφωθεῖσαι συνθήκαι... Αὐτὸ εἶχεν ὡς συνέ- πειαν τὸν ἀφανισμὸν πολυαρίθμων ἀριστοκρατιῶν»²⁹¹. Ὁ Pareto βλέπει ὡς αἷτιον τῆς εὐρωπαϊκῆς κρίσεως τὸ γεγονός ὅτι «ὁ πληθυσμὸς τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἔχει ἀπὸ τινων αἰώνων ὑπερβολικῶς ἀυξηθῆ, εἶναι ὅμως βέβαιον, ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι αἱ ἀριστοκρατίαι τῆς Εὐρώπης δὲν ἠδύξήθησαν μὲ τὸν αὐτὸν ρυθμὸν»²⁹².

Ἰδεώδης κοινωνία εἶναι ἐκεῖνη, ἡ ὁποία κατορθώνει νὰ ἐναρμονίσῃ — καὶ ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν ποσοτικὴν κατανομήν — τὸ residuum τῶν συνδυα- σμῶν μὲ τὸ residuum τῆς ἐμμονῆς, τὴν πρόδον δηλαδή μὲ τὴν παράδοσιν. Ἡ ἄρμονία αὕτη ἐπιτυγχάνεται κατὰ τὸν Pareto, ὅταν τὸ συνδυαστικὸν ἔνστικτον εἶναι τόσον ἰσχυρόν, ὥστε νὰ ἐξασφαλίζηται ἡ ἀνανέωσις τῶν κοινωνικῶν θε-

287. «Trattato» § 2058.

288. «Trattato» §§ 2227, 2319, 2332, 1806.

289. «Trattato» § 2055.

290. «Trattato» § 2043.

291. «Trattato» §§ 2044-2045.

292. «Trattato» § 2053.

σμῶν, ἡ πρόοδος, ἡ προσαρμογή, ἐνῶ συγχρόνως τὸ residuum τῆς ἐμμονῆς τῶν συνόλων κατορθώνει μὲ συνέπειαν, αὐστηρότητα καὶ συνειδητὴν σκοπιμότητα νὰ διοχετεύσῃ εἰς δημιουργικὰς ἀτραπούς τὰ ἐκ ἐκ τῆς ἐλαστικότητος ταύτης προκύπτοντα ὠφέλη. Δὲν ἀρκοῦν αἱ μεγάλαι συλλήψεις ἰδεῶν καὶ ἡ κατάστρωσις σχεδίων. Διὰ τὴν οὐσιαστικὴν πρόοδον εἶναι ἐξ ἴσου ἀναγκαία καὶ ἡ ἀσκητικὴ ἐπιμονὴ πρὸς ὑλοποίησίν των²⁹³.

IV. Ἀξιολογήσεις.

Κάθε ἀπόπειρα ἀξιολογήσεως τοῦ Pareto ἐγείρει ὑψηλὰς ἀπαιτήσεις εἰς τὸν κρίνοντα καὶ προϋποθέτει οἰκονομικὰς, ἱστορικὰς, θρησκευτικὰς, ψυχολογικὰς κλπ. γνώσεις, τὰς ὁποίας δὲν εἶναι σήμερον φυσικὸν νὰ διαθέτῃ κανεὶς εἰς τὸ βάθος καὶ πλάτος, εἰς τὸ ὅποιον τὰς διέθετον οἱ κλασσικοὶ τῆς κοινωνιολογίας. Αἱ ἱστορικαὶ γνώσεις τοῦ Pareto εἶναι ἀπέραντοι. Διὰ νὰ παρακολουθῆσιν κανεὶς τὴν σκέψιν του πρέπει νὰ δύναται νὰ κινῆται ἀνέτως εἰς τὰς θρησκευτικὰς καὶ λογοτεχνικὰς πηγὰς ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τῶν συγχρόνων του συγγραφέων, τὴν κοινωνιολογικὴν σημασίαν τῶν ὁποίων πρῶτος ὁ Pareto ἐπεσήμανε. Γὰ ἐπιχειρήματά του ἀντλεῖ παραλλήλως καὶ ἀναμειξ ἀπὸ τὰς

293. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Pareto εἰς τὴν μακρὰν ἀνάλυσιν τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης («Trattato» §§ 2345 ἐξ.), ἰδέας καὶ συνδυασμοὺς εἶχον καὶ αἱ ἀρχαῖαι Ἀθηναῖοι, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἰσχυρῶν ροπῶν ἐμμονῆς, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος καὶ ἐντεῦθεν, δὲν κατάρθωσαν, παρὰ νὰ ἐμπλέκωνται εἰς περιπετειώδης καὶ ἀσκόπους πρωτοβουλίας («Trattato» § 2424). Ἡ ἄμετρος χρῆσις τοῦ συνδυαστικοῦ ἐνστικτοῦ διέπει σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὴν ἀθηναϊκὴν διανόσιν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Περικλέους. Ἐκφράσαν ταύτης ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Pareto τὸ γεγονός ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἤρχισαν νὰ προσφεύγουν εἰς ὀρθολογιστικὰς καὶ σοφιστικὰς παραγωγίσεις, προκειμένου νὰ δικαιολογήσουν τὴν δυνάμιν των. Καταστρέφουν π.χ. τὴν Μῆλον, οἱ κάτοικοι τῆς ὁποίας ἐπεθύμουν ἀπλῶς οὐδετερότητα κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, καὶ εἰρωνικῶς λέγουν εἰς τοὺς Μηλίους ὅτι ἡ ὑποταγὴ των εἰς τὰς Ἀθήνας εἶναι δι' αὐτοὺς συμφερωτέρα, ἐνῶ ἡ οὐδετερότης θὰ ἦτο βλαβερά («Trattato» § 2345). Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης τακτικῆς εἶναι ἡ κατὰπτωσις τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως. Εἰς τὴν δίκην τοῦ Σωκράτους βλέπει ὁ Pareto μίαν λαϊκὴν ἀντίδρασιν ἐναντίον τοῦ ἀθηναϊκοῦ ρασιοναλισμοῦ («Trattato» § 2345).

Ἡ Σπάρτη εἶχε τὰς ἀντιθέτους ἀκριβῶς ἀδυναμίας. Τὸ ἀσθενὲς ἐνστικτον τῶν συνδυασμῶν δὲν τῆς ἐπέτρεπε νὰ ἔχῃ ἐπιτυχίαν, ἀναλόγους πρὸς τὰς ἐμμόνους προσπαθείας τῶν Σπαρτιατῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μετακίνησις τοῦ Ἀλκιβιάδου ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν νίκην τῆς Σπάρτης. («Trattato» § 2425).

Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἔπαυσαν νὰ καλλιεργοῦν τὸ συνδυαστικὸν ἐνστικτον καὶ μετὰ τὴν ἤτταν, ὡς καταφαίνεται ἀπὸ τὴν οὐτοπικὴν Πολιτείαν τοῦ Πλάτωνος («Trattato» § 2449). Ἀλλὰ καὶ ἡ Σπάρτη μὲ τὴν συντηρητικότητά της καὶ τὴν ἀποκλειστικότητα τῆς πολεμικῆς κἀστας της ἀπέτισε τὸν φόρον τῆς ὑπογεννητικότητος καὶ τῶν πολέμων («Trattato» § 2497). Ἦττήθη ἀπὸ τοὺς Θηβαίους τοῦ Ἐπαμεινώνδα, οἱ ὁποῖοι ἐγνώριζον τὴν ἀρμονίαν τῆς ἐμμονῆς καὶ τῶν συνδυασμῶν. («Trattato» § 2428).

ταμπουϊκάς ἀπαγορεύσεις τῶν πρωτογόνων καὶ τοὺς συγχρόνους κανόνας ἐθιμικῆς συμπεριφορᾶς, ἀπὸ τὴν αὐθεντίαν τῆς Βίβλου ἢ τὰ ἤθη τῶν ἀμερικανῶν φοιτητῶν, ἀπὸ τὸ δόγμα τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἢ τὴν *volonté générale* τοῦ Rousseau. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπαιτεῖ ἔντασιν προσοχῆς, ἱκανότητα συγκριτικὴν καὶ ἀναζήτησιν τῆς οὐσίας πέραν τῶν ἐπιφαινομένων. Ἄλλως εἶναι πολὺ εὐκολοσ ἢ παρανόησις.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν παρετιανὴν σκέψιν ἔχει ἡ διαπλοκὴ οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς σκέψεως. Δυστυχῶς μεταξὺ τῶν μελετητῶν του εἶναι σύννηθεσ τὸ φαινόμενον οἱ οἰκονομολόγοι νὰ ἀγνοοῦν τὸν κοινωνιολόγον καὶ οἱ κοινωνιολόγοι τὸν οἰκονομολόγον Pareto. Ἡ κοινωνιολογικὴ καὶ οἰκονομικὴ ὁμῶς σκέψις ἀποτελοῦν ἀδιάρρηκτον ἐνότητα εἰς τὸ παρετιανὸν σύστημα καί, ἐπομένως, πᾶσα μονόπλευρος θεώρησις καὶ ἀποσπασματικὴ ἐξέτασις, πᾶσα βιαία ἀποκόλλησις τῶν διδύμων προβλημάτων καὶ καταστροφὴ τῆς φυσικῆς τῶν ἐνότητος ὁδηγεῖ εἰς παρανοήσεις καὶ παρεξηγήσεις, εἰς ἐπιφανειακάς παρατηρήσεις καὶ ἀδικίας εἰς βάρος τοῦ συγγραφέως. Τὸ σημαντικώτερον δὲ εἶναι ὅτι αἱ τοιαῦται κρίσεις ἀντὶ νὰ οἰκοδομοῦν τὴν γνῶσιν ἐπιφέρουν σύγχυσις καὶ ἐπιτρέπουσ τοὺς πλέον ἀντιθέτουσ μεταξὺ τῶν χαρακτηρισμοῦσ διὰ τὸν συγγραφέα.

Συμβουλευόμενος τοὺς σχολιαστὰς τοῦ Pareto δὲν γνωρίζει κανεὶσ τελικῶσ ἂν οὗτοσ εἶναι «μία τῶν μεγαλυτέρων μορφῶν τῆς πνευματικῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητοσ»²⁹⁴ ἢ ἀπλῶσ «συγγραφεὺσ Κορανίου διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βίας, διατελῶν ὑπὸ νευρωτικὰς πιέσεις»²⁹⁵. «δεύτεροσ Γαλιλαῖοσ τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν»²⁹⁶ ἢ «οὐδὲ κἀν κοινωνιολόγοσ»²⁹⁷, παρὰ ἀπλῆ «περίπτωσις πολιτικῆς παθολογίας τοῦ αἰῶνοσ μασ»²⁹⁸. Ἄλλοι τὸν χαρακτηρίζουσ ὡσ «πρακτικὸν behaviorist»²⁹⁹ καὶ ἕτεροι τὸν θεωροῦν «φιλόσοφον τοῦ ἐπαναβαρβαρισμοῦ»³⁰⁰. Μερικοὶ θεωροῦν τὴν περὶ συμπεριφορῶν θεωρίαν του ὡσ τὴν ἱστο-

294. Weinberger, Otto: Vilfredo Pareto und seine Bedeutung für die Gegenwart. In: *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*, 84 Jg. (1948), σ. 499.

295. Alexander, Franz: Irrationale Kräfte unserer Zeit, Stuttgart o.J. σ. 82.

296. Giacalone—Monaco, Tommaso: Vilfredo Pareto dal carteggio con Carlo Placci, Padova 1957, σ. 125; Bousquet, G. H: Vilfredo Pareto, sa vie et son œuvre, Paris 1938, σ. 51.

297. von Wiese, Leopold: Vilfredo Pareto als Soziologe. In: *Zeitschrift für Nationalökonomie* Bd. VII (1936), σ. 442.

298. Wollheim, Richard: Vilfredo Pareto, A Case in the Political Pathology of our Age, In: *Occidente, Anglo-Italian Review of Politics*, vol. X (1954), σ. 567-579.

299. Larrabee, Harold A.: Pareto and the Philosophers, In: *Journal of Philosophy*, vol XXXII, no 19, (1935) σ. 508.

300. von Wiese, Leopold, μν. ἔργ., σελ. 443.

ρικήν θεωρίαν τῆς πράξεως καὶ ἄλλοι τοῦ ἀποδίδουν τὸν χαρακτηρισμὸν «ἀρχιρασιοναλιστῆς καὶ ἀρνητῆς τῆς ἱστορίας»³⁰¹. Παρὰ δὲ τὰς ἐργασίας τῶν Guido Sensini, George-Henri Bousquet καὶ Guy Perrin³⁰² δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν ἔποψιν τοῦ Gehlen³⁰³, ὅτι μία συνολικὴ παρουσίασις καὶ διαφώτισις τοῦ ἔργου τοῦ Pareto παραμένει desideratum. Εἰς τὴν ὄλην δὲ σύγχυσιν, ἣ ὁποία ἐν πολλοῖς ὀφείλεται εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν εἶναι γραμμένον τὸ «Trattato», προστίθενται καὶ πολιτικαὶ προκαταλήψεις, ἕνεκα τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Pareto ἐπὶ τοῦ Μουσσολίνι καὶ τοῦ ἐντεῦθεν χαρακτηρισμοῦ του ὡς θεωρητικοῦ τοῦ φασισμού³⁰⁴.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω εἶναι νομίζω προφανές, διατὶ ὁ Pareto εὔρε μὲν φανατικούς λάτρεις, ἢ ἀσπόνδους ἐχθρούς, οὐχὶ ὅμως καὶ συνεχιστάς. Ἡ μόνη ἴσως ἀπόπειρα συνεχίσεως τοῦ ἔργου του ὑπῆρξεν ἐν Ἰταλίᾳ ἡ προσπάθεια τῶν Filippo Carli³⁰⁵ καὶ Luigi Bellini³⁰⁶ νὰ ἀναπτύξουν καὶ καταστήσουν διὰ τὴν κοινωνιολογίαν χρήσιμον τὴν θεωρίαν τῆς ἰσορροπίας³⁰⁷.

301. Henderson, Lawrence J.: Pareto's General Sociology. A Physiologist's Interpretation, Cambridge, Harvard University Press, 1935, σ. 58, 59.

302. Sensini, Guido: La sociologia generale di Vilfredo Pareto, In: *Rivista italiana di sociologia*, XXI, 1917, σ. 198-253.

Τοῦ Αὐτοῦ: L' opera scientifica di Vilfredo Pareto, In: *Rivista di Milano*, 1923, σ. 448.

Τοῦ Αὐτοῦ: Studi di scienze sociali, Roma, Maglione, 1932.

Τοῦ Αὐτοῦ: Critiche a talune teorie di Vilfredo Pareto, In: *Studi in memoria di Francesco Ferrara*, Milano, Giuffrè, 1943.

Τοῦ Αὐτοῦ: Il primo cinquantenario di due teorie di Vilfredo Pareto, in: *Rivista di politica economica*, XXXIX, 1949, σ. 12-21.

Bousquet, Georges - Henri: Vilfredo Pareto, Sa vie et son oeuvre, Paris, Payot, 1928.

Τοῦ Αὐτοῦ: Grundriss der Soziologie nach Vilfredo Pareto, Karlsruhe, G. Braun, 1926.

Τοῦ Αὐτοῦ: Pareto, le savant et l' homme, Lausanne, Payot, 1960.

Perrin, Guy: Économie et sociologie dans l' oeuvre de Pareto, in: *Cahiers internationaux de sociologie*, 3 année, vol. XX, 1956, σ. 90-108.

Τοῦ Αὐτοῦ: Thèmes pour une philosophie de l' histoire dans le «Traité de sociologie générale» in: *Cahiers Vilfredo Pareto*, no 1, 1963, σ. 27-38.

Τοῦ Αὐτοῦ: Sociologie de Pareto, Paris, P.U.F., 1966.

303. Gehlen, Arnold, Vilfredo Pareto und seine «neue Wissenschaft». In: Gehlen Arnold: Studien zur Anthropologie und Soziologie, Soziologische Texte 17, Luchterhand, Neuwied und Berlin 1963, σ. 149-195.

304. Ὅρα βιογραφικὰ καὶ ὑποσημειώσεις 17 τοῦ παρόντος.

305. Carli, Filippo: L' equilibrio delle nazioni, Bologna 1920.

306. Bellini, Luigi: Saggi di una teoria generale della società, 1934.

307. Τὸ θέμα «κοινωνικὴ ἰσορροπία» διεπραγματεύθη ὡς κύριον θέμα ἡ Διεθνὴς Διάσκεψις Κοινωνιολόγων τὸ 1935. Διὰ μίαν ἀξιολόγησιν τῆς ἐννοίας ἡ «κοινωνικὴ ἰσορ-

Ἀπὸ πλευρᾶς καθαρῶς μεθόδου ὁ Pareto δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἐποχῆς του: ἀναζητεῖ καὶ αὐτὸς καὶ ἰσχυρίζεται διὰ τὸν ἑαυτὸν του μίαν ἀπροϊδέαστον γνῶσιν καὶ ἀντικειμενικότητα πορισμάτων. Δὲν συμβαίνει ὅμως οὔτε τὸ πρῶτον οὔτε τὸ δεύτερον. Καὶ ὁ ἴδιος ὁ Pareto ἀμφιβάλλει ἐνίοτε κατὰ πόσον μιὰ ἀπροϊδέαστος γνῶσις εἶναι ἐφικτή. Εἰς τὸ Trattato (§ 526) ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει διαπίστωσις ὁμοιομορφίας, ἡ ὁποία νὰ ἀποτελῇ καθαρὰν περιγραφὴν καὶ μόνον. Τὸ ὑποκειμενικὸν στοιχεῖον πάντοτε εὐρίσκει μίαν διείσδυσιν. Ἡ ὅλη διάκρισις τοῦ Pareto: «ὑποκειμενικῶς-ἀντικειμενικῶς» ἀποδεικνύεται ἀνεπαρκής, ἐφ' ὅσον ἡ θεωρία ὡς πρότασις περὶ τῆς πραγματικότητος ἀποτελεῖ μέρος τῆς πραγματικότητος ταύτης, ἐνῶ παραλλήλως κάθε ἐμπειρία τῆς πραγματικότητος εἶναι ὑποχρεωτικῶς ὑποκειμενική, πού σημαίνει ὅτι ἡ ἐμπειρία αὐτὴ πραγματοποιεῖται μέσα εἰς τὰ πλαίσια μιᾶς θεωρίας. Ὁ διαχωρισμὸς τοῦ παρατηρούντος ὑποκειμένου ἀπὸ τὸ παρατηρούμενον ἀντικείμενον καταδεικνύεται — πάντοτε συμφώνως πρὸς τὴν λογικοεμπειρικὴν μέθοδον τοῦ Pareto — «ἀντικειμενικῶς» ἀδύνατος. Ὁ Pareto δὲν ἀγνοεῖ τὴν διπλὴν ταύτην ἐξάρτησιν³⁰⁸ πιστεῦει ὅμως εἰς τὴν δυνατότητα μιᾶς σχετικῆς ἀπελευθερώσεως μέσῳ τῆς «Verdoppelung der Person» (Gehlen) τοῦ ἐρευνητοῦ. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἰσχυρίζεται διὰ τὸν ἑαυτὸν του ἀντικειμενικότητα³⁰⁹, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς «ἀντικειμενικὴν ἐπιστημονικὴν στάσιν» καὶ ὄχι «ἀντικειμενικὸν πόρισμα τῆς ἐρέυνας»³¹⁰. Δηλαδή, ὡς παρατηρεῖ ὁ Gerhard, τὴν «ἀντικειμενικότητα τῆς ὑποθέσεως», ἡ

ροπία» τόσον παρὰ Pareto, ὅσον καὶ διὰ τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας γενικώτερον ἰδὲ μεταξὺ ἄλλων:

Gerhard, Hans-Wolfram: Gleichgewicht als sozialwissenschaftliches Modell bei Vilfredo Pareto. Dissertation (Maschinenschrift), Tübingen 1958, σ. 162, X (ἰδίᾳ, σελ. 22 ἐξ. καὶ 62 ἐξ.).

Nilson, Sten Sparre: On the Notion of Equilibrium in Social Science. Acta sociologica II, 3. Kopenhagen 1957, σ. 171-177.

Hofstätter, Peter R.: Einführung in die Sozialpsychologie, Stuttgart, Kröner, 1954, σ. 210 ἐξ.

Sorokin, Pitirim: Le concept d' équilibre est-il nécessaire aux sciences sociales? In: Sorokin: Social and Cultural Dynamics, IV, New York 1944.

Τοῦ Αὐτοῦ: Contemporary Sociological Theories, New York, 1928.

Duprat, G. L.: Introduction à l' étude des équilibres sociaux. In: Revue Internationale de Sociologie 44 (1936) σ. 454 ἐξ.

Ward, L. F., Contemporary Sociology. In: American Journal of Sociology VII (1902).

308. Πρβλ. Trattato § 142.

309. Πρβλ. Trattato §§ 75, 2400.

310. Περὶ τῆς διακρίσεως αὐτῆς ἰδέ: Adorno, Theodor W: Soziologie und empirische Forschung. In: Ernst Topitsch (hsgb): Logik der Sozialwissenschaften Kiepenheuer-Witsch, Köln-Berlin 1965, σ. 511-525.

ὅποια μόνον μὲ ἀξιολογικὴν οὐδετερότητα δύναται νὰ διαπιστωθῆ καὶ περιγραφῆ, διαδέχεται εἰς τὸν Pareto μίαν ὑποκειμενικὴ «κομματικὴ» πρότασις περὶ τῆς ὑποθέσεως, τὴν ὅποιαν ὁ μὲν Pareto κατανοεῖ ὡς «ἐπιστημονικῶς ἀντικειμενικὴν»³¹¹. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι εἰς τὸν Pareto ἔχομεν μίαν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ἀπλῆς κοινωνιολογικῆς περιγραφῆς εἰς τὴν ἐρμηνείαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν μεταβολὴν τοῦ ἀντικειμένου τῆς κοινωνιολογίας, μὲ ὑποθετικῶς περιωρισμένην ἔννοιαν πραγματικότητος, μὲ πραγματικότητα, ἢ ὅποια δὲν ἀποτελεῖ παρὰ πλευρὰς καὶ διαστάσεις αὐτῆς καὶ μὲ μοναδικὸν κριτήριον ἐπιλογῆς τὴν ὑποκειμενικὴν ἐμπειρίαν³¹². Ἡ ἀλλοίωσις αὕτη τοῦ ἀντικειμένου τῆς κοινωνιολογίας ἐκφράζεται εἰς τὴν § 84 τοῦ Trattato: «ἀρνοῦμαι νὰ διαπραγματευθῶ ὡς πραγματικότητα κάτι ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ ὅ,τι ἔχει λογικοπειραματικὴν σημασίαν». Πραγματικότης διὰ τὸν Pareto εἶναι μόνον ἡ «κοινωνιολογικὴ διάστασις» τῆς πραγματικότητος³¹³, «fatti» μόνον ὅ,τι ἐνδιαφέρει τὴν κοινωνιολογίαν. Ὡς δὲ καὶ ἀνωτέρω παρατηρήσαμεν διαπραγματευόμενοι τὴν «λογικο-ἐμπειρικὴν» μέθοδον, ἐπειδὴ ἡ ἐπιλογὴ τοῦ Pareto γίνεται μὲ ἐρμηνείαν, δηλαδὴ ἰδεολογικῶς, ἢ προσπάθειά του νὰ ὑπερβῆ συνθετικῶς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ ἐμπειρικῆς καὶ ἱστορικῆς μεθόδου τελικῶς ἀπέτυχε. Προσπαθεῖ νὰ θεμελιώσῃ μεθοδοθεωρίαν ριζοσπαστικῶς ἐμπειρικὴν μὲ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπιλέξει μὲ βᾶσιν τὰ πολιτικὰ του αἰσθήματα καὶ μίαν προσωπικὴν του ἰδεολογίαν.

Πρέπει ὁμοίως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὰ πολιτικὰ αἰσθήματα τοῦ Pareto δὲν εἶναι αὐθαίρετα καὶ δογματικά. Ἡ συνεχὴς ἐνασχόλησις του μὲ τὰ γεγονότα, ἢ ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὄλην ἐξέτασις, κρίσις, ταξινόμησις, ἀξιολόγησις καὶ σύγκρισις ἱστορικῶν ὑλικῶν, τὸ ὁποῖον προωρίζετο διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ «Trattato», ἐκαλλιέργησαν εἰς τὸν Pareto μίαν τρομακτικὴν ἱκανότητα ὀξυδερκοῦς διακρίσεως καὶ ἀναγνώσεως τῶν σημείων τῶν καιρῶν, εἰς τρόπον, ὥστε νὰ δύναται νὰ κἀνῃ προβλέψεις εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν χῶρον, ὅσον οὐδεὶς ἄλλος ἱστορικὸς ἢ κοινωνιολόγος³¹⁴. Τὸ «γιγνώσκειν διὰ τὸ προγιγνώσκειν» ἀπετέλει πεποίθησίν του (Fatti 267), παρ' ὅλον ὅτι θεωρητικῶς ἐπίστευε τὸ ἀντίθετον. Ὁ χαρακτηρισμὸς του ὡς θεωρητικῶν τοῦ φασισμοῦ πιθανῶς προέκυψε καὶ ἐκ τῆς τόσο βεβαίας προγνώσεώς του εἰς χρόνον «ἀνύ-

311. Πρβλ. Gerhard, Hans-Wolfram: Gleichgewicht als sozialwissenschaftliches Modell bei Vilfredo Pareto, σ. 18.

312. Ἔ. ἀ., σ. 18-19.

313. Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς «κοινωνιολογικῆς διαστάσεως» ἰδέ: Brinkmann, Carl: Die soziologische Dimension der Fachwissenschaften. In: Soziologie und Leben. Tübingen und Stuttgart 1952, σ. 9 ἐξ.

314. Πρβλ. σχετικὰς προγνώσεις εἰς τὸν πολιτικὸν χῶρον εἰς τὸ SS II 410, SS II 431, Fatti 317, 256/57.

ποπτον διὰ τοὺς πολλούς, (1919) ὅτι ἐπίκειται ὁ θρίαμβος ἐνὸς καθεστῶτος, τὸ ὅποϊον θὰ εἶναι εἰς τὴν ὑφὴν του ἀνάλογον τοῦ μπόλσεβικισμοῦ»³¹⁵.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῶμεν ἐνταῦθα εἰς διεξοδικὴν ἀξιολόγησιν τοῦ Pareto. Συνοπτικῶς μόνον παρατηροῦμεν ὅτι πέραν τῶν ἐπὶ μέρους διαφωνιῶν, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ προκύπτουν διὰ τὴν α ἢ β ἄποψιν τοῦ Pareto, τὸ ἔργον του ὡς σύνολον εἶναι κλασσικόν. Πλούσιον εἰς περιεχόμενον καὶ ιδέας, ὀξυδερκὲς εἰς τὰς παρατηρήσεις καὶ ἱστορικὰς κρίσεις, δίδει συγχρόνως ἀφορμὰς σκέψεως, αἱ ὁποῖαι ἐπιζοῦν τῶν προβλημάτων — θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν — τῆς ἐποχῆς του καὶ ἐξασφαλίζουν εἰς τὸν Pareto μίαν ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς κοινωνιολογίας. Πολιτικὴ οἰκονομία, κοινωνιολογία, φιλοσοφία καὶ ἱστορία, πολιτικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ μαθηματικὰ συνυπάρχουν καὶ συνεργάζονται ἄρμονικὰ εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Pareto μὲ μοναδικὸν στόχον καὶ ἀγωνίαν τὴ διαφώτισιν τῆς κοινωνιολογικῆς στιγμῆς εἰς τὴν ὑψηρῆσιν τοῦ ἀνθρώπου.

(Συνεχίζεται)